

ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑ-ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Θεωρητική και πολιτική διαδρομή της Γκραμισιανής έννοιας

ΜΥΡΣΙΝΗ ΖΟΡΜΠΑ

mzorba@otenet.gr

Η έννοια της ηγεμονίας είναι ίσως η πιο γνωστή και πολυσυζητημένη από τις γκραμισιανές έννοιες κι αυτό οφείλεται στο στρατηγικό της χαρακτήρα. Προσφέροντας έδαφος αντιπαράθεσης με τον οικονομικό ντετερμινισμό και το δογματικό μαρξισμό προκάλεσε συζητήσεις γύρω από την ιδεολογία, το κράτος, την κοινωνία πολιτών, το ρόλο του κόμματος και των διανοουμένων, την κουλτούρα, εντέλει τη σχέση κοινωνίας και εξουσίας (ταξική πάλη).

Ο Γκράμσι, τρεις δεκαετίες μετά το θάνατό του, από το 1970 και μετά, όταν το έργο του μεταφράστηκε στα αγγλικά, τροφοδότησε τη θεωρητική και πολιτική συζήτηση του δυτικού μαρξισμού με αυτή τη θεμελιώδη έννοια που αποδείχτηκε ιδιαίτερος ανθεκτική. Στον άξονα της ηγεμονίας οικοδομήθηκαν θεωρητικές αναλύσεις και ρεύματα σκέψης που συνέκλιναν σε μια εναλλακτική, σε σχέση με την ορθόδοξη, μαρξιστική ερμηνεία, η οποία επιζητούσε να απαλλαγεί από τις αγκυλώσεις του δογματισμού και του σοβιετικού μαρξισμού, να απομακρυνθεί από το πρωτείο της οικονομίας και από το σχήμα βάση-εποικοδόμημα, αναπτύσσοντας νέα θεωρητικά εργαλεία πολιτικής ανάλυσης αναφορικά με τη νομιμοποίηση της εξουσίας.

Με την εισαγωγή της έννοιας της ηγεμονίας, η εξουσία (με τη μορφή της ταξικής επιβολής) δεν ήταν πια αποκλειστικά καταναγκασμός και βία αλλά ένας συνδυασμός: «καταναγκασμού και συναίνεσης, κυριαρχίας και ηγεμονίας, βίας και πολιτισμού» (QC III p. 1576, p. 169-170 P. Anderson 1985, p. 24). Από την άλλη μεριά, το απόλυτο αξίωμα της επαναστατικής βίας και της δικτατορίας του προλεταριάτου ως του μοναδικού δρόμου για την κατάκτηση της εξουσίας προς το σοσιαλισμό δεχόταν ισχυρή αμφισβήτηση από μια τέτοια παραδοχή. Το αίτημα της ηγεμονίας δημιουργούσε νέες απαιτήσεις ανάλυσης, που επεκτείνονταν στην πολιτισμική κυριαρχία, στις ιδέες και την πειθώ, στη συναίνεση, στην ιδεολογία, στους μηχανισμούς της διάνοιας και της ανθρώπινης συνείδησης. Μια πιο στενή σχέση κοινωνίας και πολιτικής. Εξ αυτού και η «φιλοσοφία της πράξης», θεμελιωμένη όχι πάνω στα μεγάλα ιστορικά αφηγήματα αλλά «στην ευαισθησία απέναντι στη συγκεκριμένη εμπειρία των καταπιεσμένων» (Edgar A., Sedgwick P., 2002, p. 88).

Εγκαινιάζοταν, με τον τρόπο αυτό, μια συζήτηση με σημαντικές θεωρητικές και πολιτικές συνέπειες, που αφορούσε:

α) το πολιτισμικό εποικοδόμημα ως αυτόνομο πεδίο, δηλαδή ικανό να συμπυκνώσει επαρκώς το πολιτικό πρόβλημα σχετικά με τη διατήρηση ή την ανατροπή της κοινωνικής τάξης, χωρίς την υποχρεωτική αναγωγή στον «πρωταρχικό ρόλο της οικονομικής δομής». (βλ. Anderson, 1976, p. 100 & p. 97)

β) τους σύνθετους μηχανισμούς κυριαρχίας, πνευματικής και ηθικής διεύθυνσης, ιδεολογικού ελέγχου της κυρίαρχης τάξης στον καπιταλισμό.

γ) τη σημασία του υποκειμενικού παράγοντα (agency), της ανθρώπινης διάνοιας και το ρόλο των οργανικών διανοουμένων, που διακρίνονταν πια ριζικά από την αστική παράδοση των πνευματικών ανθρώπων.

δ) τη δυνατότητα μιας δημοκρατικής μεταρρύθμισης της κοινωνίας έναντι της επαναστατικής βίας.

ε) το σοσιαλισμό με δημοκρατία.

Πάνω σε αυτό το πλέγμα οικοδομήθηκαν πολιτικές που αφορούσαν την ανατροπή του καπιταλισμού με ειρηνικά μέσα, το σοσιαλισμό με δημοκρατία, την ταξική συνείδηση και ιδεολογία σε συνδυασμό με μια μεταρρυθμιστική πολιτική σύλληψη, ό,τι εντέλει σήμαινε η σοσιαλδημοκρατική και ευρωκομμουνιστική μεταπολεμική πολιτική στη δυτική Ευρώπη την εποχή του Ψυχρού Πολέμου.

Στις δεκαετίες του 1970 και '80, η έννοια της ηγεμονίας αποτέλεσε βασικό θεωρητικό άξονα στο κέντρο της ανάλυσης των πολιτισμικών σπουδών, «μια έννοια που εκ των πραγμάτων αποκρυστάλλωσε τις πολιτισμικές σπουδές ως πειθαρχία» (Scott Lash, 2007). Ήταν αυτή που οδηγούσε ολοένα περισσότερο στη μελέτη του εποικοδομήματος στο οποίο επικεντρώνεται ο Γκράμσι (P. Anderson, 1976). Ενώς εποικοδομήματος που, ως σημειωθεί, έπαυε να είναι ο αντικατοπτρισμός της βάσης, όπως το γνωρίζαμε από τον επίσημο μαρξισμό-λενινισμό και την Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, έπαυε να είναι το μοιραίο παρακολούθημα της οικονομίας. Αποκτώντας οντότητα και αυτονομία, εθεωρείτο όχι πια το δευτερογενές αποτέλεσμα ή η αναγωγή διεργασιών που συντελούνταν στη βάση αλλά η γενεσιουργός αιτία κοινωνικών μετασχηματισμών το ίδιο. Με μια λέξη, ένα «εποικοδόμημα» που δεν ήταν πια εποικοδόμημα, αφού οι συντεταγμένες του μεταβλήθηκαν σε τέτοιο βαθμό μέσα από τη νέα προσέγγιση, ώστε έχασε με την πάροδο του χρόνου το όνομά του και μετονομάστηκε σε *πολιτισμικό πεδίο*, για να καταλάβει μερικά χρόνια αργότερα έναν ακόμη πιο αποφασιστικό ρόλο στις Πολιτισμικές σπουδές και συνολικότερα στις Κοινωνικές και Ανθρωπιστικές επιστήμες με την λεγόμενη *πολιτισμική στροφή*.

Η ηγεμονία καλούνταν έτσι να συναρθρώσει όλα τα επιμέρους στοιχεία της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής, μετασχηματίζοντάς τα σε εθνική ζωή. Αναλάμβανε να εξηγήσει τους μηχανισμούς «ελέγχου της κυρίαρχης τάξης στον σύγχρονο καπιταλισμό» (Andrew E., Sedgwick P., 2005, p. 164). Περιέγραφε τον τρόπο με τον οποίο «η κυριαρχία μιας τάξης πάνω σε άλλες επιτυγχανόταν μέσα από ένα συνδυασμό πολιτικών και ιδεολογικών μέσων». (Dictionary of Sociology, 2006) Αναδεικνυόταν στο πολιτικό πεδίο, ο ρόλος της ιδεολογίας έναντι του εξαναγκασμού, ο ρόλος της συναίνεσης, του συμβιβασμού και της μεταρρύθμισης έναντι της ρήξης και της επανάστασης.

Το κράτος, κατεξοχήν όργανο επιβολής της εξουσίας, έπαυε να συγκεντρώνει το μονοπώλιο του ενδιαφέροντος για την εξουσία καθώς αναδύονταν οι θεσμοί της κοινωνίας. Πρόβαλλε η έννοια της κοινωνίας πολιτών, που όσο πιο ανεπτυγμένη ήταν τόσο απομάκρυνε τους μηχανισμούς βίας και ηγεμονευόταν από ιδεολογικά μέσα. Η ηγεμονία προϋπέθετε «συμβολική κυριαρχία, νομιμοποιημένη εξουσία, βιώσιμους θεσμούς» (Lash, 2007, 55) Η διπλή συνείδηση της εργατικής τάξης, εν μέρει καθορισμένη από την ιδεολογία του καπιταλισμού και εν μέρει επαναστατική, όφειλε να δράσει μέσα σ' αυτό το πλαίσιο. Στη μεταπολεμική διπολική Ευρώπη, η θεωρητική και πολιτική συνειδητοποίηση της ανάγκης κατάκτησης της ιδεολογικής υπεροχής και της ηγεμονίας στις δεδομένες συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου, ήταν αυτή που οδήγησε τελικά τα αριστερά κόμματα στην απομάκρυνση από τον μαρξισμό-λενινισμό και στην υιοθέτηση του ανανεωμένου ιδεολογικού πλαισίου του ευρωκομμουνισμού και της μετάβασης στο σοσιαλισμό με δημοκρατία.

Στη δεκαετία του '60 ο ιδεολογικός διάλογος ήταν έντονος με επίκεντρο το *New Left Review*, τις απόψεις της Σχολής της Φραγκφούρτης, το στρουκτουραλισμό και με την ένταση των κινημάτων κατά των φυλετικών διακρίσεων, του φεμινιστικού, της σεξουαλικής απελευθέρωσης, της αντικουλτούρας. Στη δεκαετία του '70 ο Αλτουσεριανός μαρξισμός έδωσε ισχυρή ώθηση στον προβληματισμό που αφορούσε την κριτική στον καπιταλισμό, την κουλτούρα και την ιδεολογία. Ο Νίκος Πουλαντζάς με το βιβλίο του για τις *Τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό* (1975), η Christine Buci-Glucksmann, ο Ernesto Laclau και η Chantall Mouffe, ο Paul Hirst με το κείμενό του «Ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους» προκάλεσαν ζωηρές συζητήσεις στο χώρο των αριστερών διανοουμένων. Αυτό που τελικά προέκυπτε, παρά τις όποιες διαφορές, ήταν ότι η ταξική πάλη δεν ήταν μόνο οικονομία αλλά επίσης ιδεολογία, Λόγος, κουλτούρα, συμβολική δύναμη.

Στη Μ. Βρετανία, από τη δεκαετία του '60 οι φιλολογικές σπουδές (literary studies) άρχισαν να στρέφονται στην ανάπτυξη των πολιτισμικών σπουδών (cultural studies). Επρόκειτο για ένα συνδυασμό ακαδημαϊκού και πολιτικού ενδιαφέροντος, που οδήγησε στη δημιουργία του περίφημου *Κέντρου Πολιτισμικών Σπουδών* του Birmingham, το οποίο γνώρισε μεγάλη απήχηση προς τα τέλη του 1970. Οι Hoggart, Williams και Hall υπήρξαν οι εμβληματικές προσωπικότητες αυτής της πορείας, επικεντρώνοντας στην ηγεμονία του Γκράμσι, με την έννοια της συναίνεσης, της κουλτούρας καθώς και της αντι-ηγεμονίας, την οποία ερευνήσαν συστηματικά στο εσωτερικό της λαϊκής ή δημοφιλούς κουλτούρας (popular culture).

Στόχος τους ήταν να φέρουν στο φως το πεδίο των μηχανισμών της κυρίαρχης κουλτούρας καθώς και των αντιστάσεων μέσα στο οποίο παραγόταν, αναπαραγόταν και καταναλωνόταν η αντι-ηγεμονική κουλτούρα και τους τρόπους με τους οποίους αυτή αντιπαρatiθετο στην κυρίαρχη. Φώτισαν έτσι τη σχέση υψηλής και λαϊκής κουλτούρας σπάζοντας το παγιωμένο διπολικό ιεραρχικό σχήμα και αναδεικνύοντας τη δυναμική της μεταξύ τους πάλης και τον αποφασιστικό ρόλο των δρώντων. Σε αντίθεση με τη Σχολή της Φρανκφούρτης που αντιμετώπιζε το λαϊκό στοιχείο ως παθητικό σώμα, ως «μάζες» και την κουλτούρα τους σαν ανάξια του ονόματός της, οι Πολιτισμικές Σπουδές διέβλεψαν στη λαϊκή κουλτούρα πλούσια κοιτάσματα δυναμικής αντίστασης και δημιουργικότητας που αντιπαρatiθεντο στην κυρίαρχη κουλτούρα. Επρόκειτο για την αποκάλυψη ενός νέου πεδίου σκληρής διαπραγματεύσεως και όχι παθητικής αποδοχής.

Η «μακρά επανάσταση προς μια δημοκρατία της εκπαίδευσης και της συμμετοχής» (Williams 1974), η διεύρυνση της ίδιας της έννοιας της κουλτούρας ως συνολικού τρόπου ζωής με την ανθρωπολογική έννοια, η ηγεμονία ως κουλτούρα (Williams) και ως ιδεολογία (Hall), η έννοια του πολιτισμικού κεφαλαίου του Bourdieu, οι αναλύσεις των κοινωνικο-πολιτισμικών πρακτικών, το ενδιαφέρον για τις νεανικές υπο-κουλτούρες, διαμόρφωσαν το πλαίσιο «της πάλης για ένα ιδιαίτερο είδος εξουσίας –της πολιτισμικής εξουσίας: της εξουσίας να ορίζεις, να δίνεις νόημα στα πράγματα» (Hall 1982).

Η άνοδος της Θάτσερ στην κυβέρνηση αποτέλεσε μεγάλη πρόκληση για τις πολιτισμικές σπουδές, καθώς «δρούσε άμεσα πάνω στα λαϊκά στοιχεία της παραδοσιακής φιλοσοφίας και των πρακτικών ιδεολογιών των υπεξούσιων τάξεων». (Hall, 1983, 30) Στην ταξική ανάλυση έρχονταν επίσης να προστεθούν τα στοιχεία που έβλεπαν το φως μέσα από την ανάπτυξη των νέων κοινωνικών κινημάτων, στρέφοντας το ενδιαφέρον στις έμφυλες, φυλετικές και εθνοτικές διακρίσεις. Έτσι ξεκίνησε μια προσέγγιση που οδηγούσε από το καθολικό στο επιμέρους, από τις κοινωνικές τάξεις στις κοινωνικές ομάδες, από την ηγεμονία στα δικαιώματα.

Με τη σταδιακή στροφή του ενδιαφέροντος από τις ανισότητες στις διακρίσεις, από τις κοινωνικές τάξεις και την ταξική πάλη στα προβλήματα της πολυπολιτισμικής κοινωνίας, του υποκειμένου, της βιοπολιτικής, στην παγκοσμιοποίηση, στις «αναδυόμενες πολιτικές», η αποτελεσματικότητα της έννοιας της ηγεμονίας άρχισε να αμφισβητείται, ενώ πύκνωνε η επίκληση της μετα-ηγεμονικής εποχής.

Μια από τις έννοιες που αναδύθηκαν και πάλι στο κέντρο του ενδιαφέροντος ήταν η governmentality του Foucault, που αντιμετωπίζει την εξουσία (όχι την ταξική πάλη) σε αναφορά προς τα άτομα στο πλαίσιο πρακτικών κανονικοποίησης, πειθαρχίας, ρύθμισης, αποκλεισμού. Μέσα από την οπτική αυτή γίνεται αντιληπτή η εξουσία σε συνδυασμό με τη γνώση σε επίπεδο βιοπολιτικής, δηλαδή στη βιολογική, οικονομική και πνευματική ζωή των ανθρώπων, στους τρόπους ζωής, παραγωγής, κατανάλωσης, στοχασμού, συναισθημάτων. Η governmentality, λέει ο Bennett, αλλάζει ριζικά τον ορισμό της κουλτούρας από γενικό μηχανισμό σε «διακριτό κύκλο γνώσεων, τεχνογνωσίας, τεχνικών και μηχανισμών». Αυτή η έννοια του «συμπλέγματος κουλτούρας» αλλάζει την ιστορία των σχέσεων μεταξύ της κουλτούρας και του κοινωνικού στην κατεύθυνση μιας αναλυτικής της διακυβέρνησης. Αυτό σήμαινε για ορισμένους και τη στροφή του ενδιαφέροντος των πολιτισμικών σπουδών προς την πολιτισμική πολιτική (Bennett 2003). Μια πολιτική που στηρίζεται στην ανάλυση των κοινωνικο-πολιτισμικών αλλαγών παίρνοντας υπόψη της την οικονομία της κουλτούρας, το μετασχηματισμό των ΜΜΕ, τη σχέση διακυβέρνησης και ιδιότητας του πολίτη, τις πολιτισμικές αξίες και πρακτικές.

Αν ο προβληματισμός γύρω από την governmentality και την πολιτισμική πολιτική δεν αποτελεί παρά το παράδειγμα μιας από τις πολλές τάσεις που έχουν εμφανιστεί στους κόλπους των Πολιτισμικών σπουδών, αξίζει να σημειώσουμε ότι η συζήτηση οδηγείται σε δύο βασικές κατευθύνσεις, για να το πούμε πολύ σχηματικά. Από τη μια μεριά υπάρχουν εκείνοι που βλέπουν στην ηγεμονία μια ανθεκτική ακόμη έννοια και αναζητούν τους όρους προσαρμογής, επαναπροσδιορισμού και αναζωογόνησής της κάτω από τις σύγχρονες συνθήκες του μετα-εθνικού κράτους και της παγκοσμιοποίησης. Από την άλλη, εκείνοι που την θεωρούν πλέον αναποτελεσματική και διερευνούν τον Λόγο (discourse) της μετα-

ηγεμονίας. Είναι μια συζήτηση που απασχολεί, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, την πλειονότητα των στοχαστών στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες.

Ας πάρουμε μερικά παραδείγματα:

1. Ο θεωρητικός διάλογος που δημοσίευσαν σε βιβλίο το 2000 οι Μπάτλερ, Λακλάου και Ζίζεκ με τίτλο *Ενδεχομενικότητα, Ηγεμονία, Καθολικότητα* συνοψίζει πολλά από τα αντικρουόμενα επιχειρήματα που κυριάρχησαν στο σχετικό προβληματισμό τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, δύσκολα μπορεί να υποστηρίξει κάποιος ότι οι απαντήσεις στα θεωρητικά διλήμματα κατάφεραν να δείξουν την κατεύθυνση. Όσο και αν υπήρξαν απαντήσεις πολύτιμες ως επιμέρους «αλήθειες», η αποτελεσματική προσέγγιση της νέας σχέσης κοινωνίας και εξουσίας σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης μοιάζει να ξεσηκώνει κυρίως διαφωνίες.

Έτσι, οι απαντήσεις των τριών στα διλήμματα διατηρούν σε μεγάλο βαθμό, παρά τη διαλογική μορφή, τη μοναχικότητα του μονολόγου: *Τι είναι εντέλει ένα δικαίωμα; Τι θα έπρεπε να είναι η καθολικότητα; Πώς καταλαβαίνουμε τι μπορεί να είναι το «ανθρώπινο»;* αναρωτιέται η Μπάτλερ. *Δεν υπάρχει μέλλον για την Αριστερά αν δεν μπορέσει να δημιουργήσει έναν εκτατικό καθολικό λόγο, έξω και όχι εναντίον του πολλαπλασιασμού των ιδιαιτεροτήτων των τελευταίων δεκαετιών...* υποστηρίζει ο Λακλάου, ενώ εντοπίζει τον ηγεμονικό ορίζοντα της παγκόσμιας πολιτικής τα τελευταία τριάντα χρόνια στη νεοφιλελεύθερη συναίνεση, με την οποία έχει να αναμετρηθεί το κοινωνικό φαντασιακό. Η προσέγγιση της σχέσης κοινωνίας και εξουσίας σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης μοιάζει να θέτει πολλές φορές ψευδή διλήμματα στα οποία ο Ζίζεκ με παιγνιώδη διάθεση απαντά, όπως ο Γκρούτσο Μαρξ στην ερώτηση *τσάι ή καφέ, ναι παρακαλώ!* Είναι για τον ίδιο λόγο που επιστρέφει στην προσπάθεια κατανόησης της ηγεμονίας και της ολότητας με το ρητορικό ερώτημα: *μήπως πρέπει να επιστρέψουμε στην «κριτική της πολιτικής οικονομίας»;*

2. Από την άλλη μεριά, κοινωνιολόγοι όπως λχ η Σάσκια Σάσεν, για να πάρουμε ένα από τα πιο ενδιαφέροντα παραδείγματα σύγχρονου στοχασμού, στο βιβλίο της *Territory, Authority, Rights* (2006) προσφέρει ένα παράδειγμα «μετα-ηγεμονικής» σύλληψης της νέας εποχής, συνδυάζοντας την πολιτισμική ανάλυση με το πολιτικό αίτημα και αποδεικνύοντας ότι η αναφορά στην έννοια της ηγεμονίας δεν είναι απαραίτητη στην κατανόηση της σύγχρονης εποχής και της συνάρθρωσής της. Ή μήπως κρύβεται τόσο που δεν είναι εύκολο να την ανακαλύψουμε; Πάντως, με νέες έννοιες και λεξιλόγιο η Σάσεν αγγίζει τα φλέγοντα θέματα που αφορούν τις κοινωνικές αλλαγές, τη γεωγραφία της εξουσίας, τους τρόπους που διαπλέκονται οι αμυνόμενες και οι επιτιθέμενες δυνάμεις και τη μη αναμενόμενη συχνά έκβαση, την εθνική και κρατική εξουσία και τους τρόπους που συναρθρώνεται με την υπερεθνική πραγματικότητα, τις νέες οργανωσιακές λογικές που ανασυντάσσουν τους στόχους, τους τρόπους με τους οποίους η οικονομία, οι νόμοι, η τεχνολογία και η πολιτική αναδιατάσσουν τις σχέσεις εθνικού και παγκόσμιου, δείχνοντας ταυτόχρονα τις επιπτώσεις στη σχέση δημόσιου και ιδιωτικού, στην ιδιότητα του πολίτη, στη δημόσια σφαίρα και, συνεπώς, στη γένεση νέων κοινών, ενός άλλου φαντασιακού και πολιτικών τρόπων. (σ.423) Επιμένει ιδιαίτερα στους σύνθετους τρόπους με τους οποίους το εθνικό καθιστά δυνατό και ενεργοποιεί το παγκόσμιο, κάτι στο οποίο επιμένει σε πείσμα μιας τρέχουσας λογικής που βλέπει αυτή τη διαδικασία απλοποιητικά σαν μια αιμοραγία που προέρχεται από ένα «ατύχημα». Θα πει γι αυτό: «Ο μετασχηματισμός της παγκοσμιοποίησης λαμβάνει χώρα μέσα στο εθνικό σε πολύ μεγαλύτερη έκταση απ' όση αναγνωρίζεται συνήθως.»

Η Σάσεν δεν αρνείται τη νέα κανονιστικότητα αλλά τη βλέπει στην ιδιωτική εξουσία, που εγκαθίσταται στο βασίλειο του δημόσιου. Είναι στο σημείο αυτό που η εθνική επικράτεια και κυριαρχία αποκτούν άλλο νόημα από αυτό που ξέραμε παραδοσιακά. Τέλος, διατυπώνει την άποψη ότι καθώς οι κεντρόφυγες λογικές υπερισχύουν στο έθνος-κράτος «η αυξανόμενη υπεροχή της πολιτικής ισχύος που ασκείται είναι πιθανόν να μετατρέπεται ολοένα περισσότερο σε ένα ζήτημα ωμής εξουσίας παρά στην πιο σύνθετη κατηγορία της κυριαρχίας». Φαίνεται πως, ιδιαίτερα μετά τις τελευταίες εξελίξεις της 11^{ης}

Σεπτεμβρίου και τον πόλεμο στο Ιράκ, ο στοχασμός έχει δεχτεί ένα ισχυρό σοκ και συνδέεται πιο άμεσα, πιο επιτακτικά με το διακύβευμα της παγκόσμιας διακυβέρνησης και, άρα, με μια μετα-ηγεμονική ανάλυση.

3. Για να επιστρέψω στις Πολιτισμικές Σπουδές. Σε ένα πρόσφατο τεύχος του περιοδικού *Theory, culture & society*, αφιερωμένο στις πολιτισμικές σπουδές και το μέλλον τους, δημοσιεύεται μια σειρά άρθρων που εξετάζουν τη σχέση κουλτούρας, εξουσίας και πολιτισμικής θεωρίας με κεντρικό άξονα την έννοια της ηγεμονίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο προβληματισμός των πέντε από τα έξι άρθρα που δημοσιεύονται επικεντρώνεται ρητά ή έμμεσα στην αναποτελεσματικότητα της έννοιας της ηγεμονίας σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης, υποστηρίζοντας ότι η εξουσία είναι στις μέρες μας μετα-ηγεμονική.

Αυτό προκύπτει μέσα από θεωρητικές αναζητήσεις που συνδέουν την ηγεμονία με τη συμβολική εξουσία, την παρουσία του Λόγου πίσω από τους πειθαρχικούς θεσμούς που υπηρετεί, την ανάγκη νομιμοποίησης, στοιχεία απαραίτητα για την σύσταση της κουλτούρας που απαιτεί η πολιτιστική αναπαραγωγή. Αυτή η ηγεμονική τάξη, που δρούσε μέσω της πολιτισμικής λογικής της **αναπαραγωγής**, τώρα, στην μετα-ηγεμονική εποχή δρα μέσω μιας πολιτισμικής λογικής της **επινόησης**, βρίσκεται μέσα στην κοσμική καθημερινότητα, δεν αποτελεί αξία αλλά ανήκει στο βασίλειο του **γεγονότος, στην επικοινωνία**. Το ίδιο ισχύει για την εξουσία, που έχει επίσης γίνει οντολογική, εντατική, επικοινωνιακή και έχει πάψει να δρα μέσω του συμβολικού, άρα της ηγεμονίας, καθώς έχει μετατραπεί σε ωμή εξουσία.

Οι συγγραφείς των σχετικών άρθρων (Σκοτ Λας, Κουζ Βεν, Νίκολας Τόμπερν, Τιτσιάνα Τερανόβα) διαπιστώνουν την αποφασιστική στροφή από το συμβολικό στο οντολογικό, από τις μηχανιστικές στις βιταλιστικές(πολιτικές) μορφές εξουσίας, από τους ηγεμονικούς κανόνες στα εντατικά (συμπυκνωμένα) γεγονότα, τέλος, από την έννοια της εξουσίας ως κυριαρχίας στην έννοιά της ως *potentia* (γνωστή από το βιβλίο των Χαρντ και Νέγκρι), δηλαδή ως επινοητική εξουσία (*inventive*) που δρα από τα μέσα. Με λίγα λόγια μια μετάβαση σε ένα «καθεστώς εξουσίας» που δεν περιορίζεται, όπως στην εποχή της ηγεμονίας, στην ιδιοποίηση αλλά διαπερνά το ίδιο το είναι. (Σ. 50 και 59)

Ενώ η εξουσία προσδιοριζόταν πριν εξωτερικά, σαν ένας μηχανισμός, τώρα λειτουργεί λιγότερο σαν μηχανισμός και περισσότερο σαν «ζωή», μια κινητήρια δύναμη, ένα ξεδίπλωμα, το γίνεσθαι του πράγματος του ίδιου είτε αυτό είναι ανθρώπινο, μη ανθρώπινο ή κάποιος συνδυασμός των δύο (59).

Ποια ήταν όμως η ιδεολογική μορφή της ηγεμονίας ως τώρα; Η εκπολιτιστική αποστολή, απαντούν, δηλαδή μια εξωτερική σχέση μεταξύ κράτους και κυβερνωμένων, που στη νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση του καπιταλισμού εσωτερικεύεται, γι' αυτό και η έννοια της ηγεμονίας δεν αρκεί πια καθώς οι συνθήκες είναι μετα-ηγεμονικές, συνδεδεμένες με την ανάδυση μιας ανασυσταμένης βιοπολιτικής λειτουργίας, που συνεπάγεται νέες μορφές αποκλεισμών (σ. 53).

Η ηγεμονία διαπνεόταν από κάποια κανονιστικότητα, στο βαθμό που στηριζόταν στους «οργανικούς διανοούμενους». Αλλά η έννοια της κανονιστικότητας σε παγκόσμιο επίπεδο δεν υπάρχει και ίσως να μην υπάρξει πια. Ένα τέτοιο ιδίωμα θα μας έκανε να χάσουμε τα ίχνη των γεγονότων, των κοινωνικών και πολιτισμικών γεγονότων, λ.χ. η έννοια της παγκόσμιας δημοκρατίας που χρησιμοποιείται για να νομιμοποιήσει τη βία και τον πόλεμο παραβιάζει το γεγονός των κοινωνικών σχέσεων στη χώρα που υποτίθεται ότι απελευθερώνει.

Στη μετα-ηγεμονική εποχή το συμβολικό, εικονικό ή ηγεμονικό καταρρέει υπέρ της επικοινωνίας που είναι ελαφρύτερη και άυλη. Η κυριαρχία μέσω της επικοινωνίας δεν είναι πάνω από μας αλλά μεταξύ μας γι αυτό και πρέπει να ξανασκεφτεί κανείς τη δημοκρατία. Η κυριαρχία, παρόλο που έρχεται μέσω των ΜΜΕ δεν ήταν ποτέ τόσο άμεση όσο τώρα. Τόσο χωρίς νομιμοποίηση του Λόγου. 66 «Στις βασισμένες στην εικόνα καπιταλιστικές κουλτούρες, υπάρχει μια κίνηση απομάκρυνσης από τη «σημασία και το νόημα» προς «την επικοινωνία και το συναίσθημα». 50-51 Στις νέες συνθήκες υπάρχει επίσης «ρευστικότητα, ανοιχτές ταυτότητες και απροσδιοριστία, παράγονται νέες συναρθρώσεις, υπο- και δι-ατομικές διευθετήσεις σε σχέση με πληθυσμούς, αγορές, δεδομένα.»

Το παραπάνω είναι ένα ακόμη παράδειγμα αυτού που αποκαλείται μετα-ηγεμονική τάση στις Πολιτισμικές Σπουδές και δεν αποτελεί παρά έναν από τους πολλούς και διαφορετικούς δρόμους στις αναζητήσεις του σύγχρονου σχετικού προβληματισμού που αξίζει να ερευνηθεί περισσότερο.

Ωστόσο, θα ήθελα πριν κλείσω αυτή τη σύντομη εισήγηση, να διατυπώσω μια σκέψη που επικεντρώνεται στη σχέση εθνικού και παγκόσμιου από την οπτική του τοπικού, του εδώ που βρισκόμαστε και συζητάμε τώρα. Η σκέψη είναι ότι η κριτική της κυρίαρχης ιδεολογίας, κουλτούρας, ρεύματος, που έδινε νόημα στην μαρξιστική πολιτισμική θεωρία του 1970 είναι πια πολύ δύσκολη εξαιτίας του γεγονότος ότι το κυρίαρχο ρεύμα έχει γίνει ένα πολυπολιτισμικό δέλτα και δεν υπάρχει μια αντι-κουλτούρα ή χώρος αντίστασης σε αυτό.

Πού μπορεί επομένως να σταθεί η κριτική, σε τι να αντισταθεί; Οι συντριπτικά θρυμματισμένες οπτικές μας στερούν αυτή τη δυνατότητα δυσχεραίνοντας την κριτική και κάνοντας δυσδιάκριτα τα ίχνη της ηγεμονίας. Από την ακριβώς αντίθετη πλευρά, πρόβαλε πριν μερικά χρόνια μια παλιομοδίτικη άποψη που έγινε πολύ της μόδας και που χώριζε τον κόσμο και την κουλτούρα στα δυο: η σύγκρουση των πολιτισμών του Χάντινγκτον. Είναι γεγονός ότι η ακαδημαϊκή κοινότητα βρήκε το βιβλίο απλοϊκό. Όμως λίγο πιο έξω από το στενό ακαδημαϊκό κύκλο, στην επιθετικότητα των ΗΠΑ, στην αντιτρομοκρατική υστερία, στις πεποιθήσεις ορισμένων απολυταρχικών καθεστώτων, στην κινέζικη επιμονή στη μη-δυτική εκδοχή του καπιταλισμού χωρίς δημοκρατία, σε εμφύλιους ή άλλους πολέμους που ξεσπούν στον πλανήτη, αλλά κυρίως στο λαϊκό φαντασιακό, η σύγκρουση των πολιτισμών είναι ένα γεγονός. Είναι κατά τη γνώμη μου μια σύγκρουση που **προκαλεί** την έννοια της ηγεμονίας και ζητάει περισσότερες ερμηνείες κι επιχειρήματα.

.....

Abercrombie N., *Dictionary of Sociology*, 2006, p. 180.

Anderson P., *Considerations on western Marxism*, New Left Books, London 1976, p. 100.

Anderson P., *Οι αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι*, Αθήνα, Συσπείρωση, 1985.

Andrew E., Sedgwick P., *Cultural Theory: the key concepts*, New York, Routledge, 2005, p. 164.

Butler J., Laclau Ern., Zizek Sl., *Contingency, Hegemony, Universality*

Edgar A., Sedgwick P., *Cultural Theory: the key thinkers*, London, Routledge, 2002, p. 88.

Laclau Ern., Mouffe Ch., *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*, London, Verso, 2001 (1985).

Lash Sc., "Power after hegemony. Cultural Studies in mutation", *Theory, Culture & Society*, v.24, no 3, 2007, p. 55

Sassen S., *Territory, authority, rights*, Princeton, Princeton University Press, 2006.